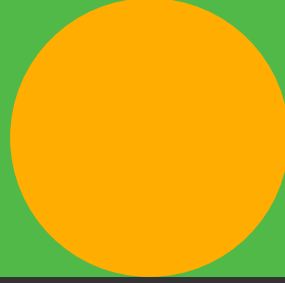
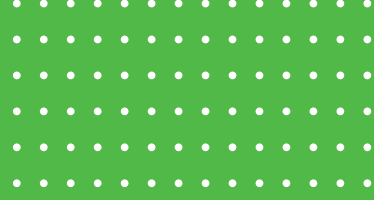

TOPLUMSAL DEĞİŞİM

RAPORLARI

Sekülerleşme ve Dönüşen
Dindarlık Pratikleri

—
Editör: Zübeyir NİŞANCI

Sekülerleşme ve Dönüşen
Dindarlık Pratikleri

TOPLUMSAL DEĞİŞİM
RAPORLARI

2022

DOI: dx.doi.org/10.51448/tde.2022.8
ISBN: 978-605-71356-0-5

tde
yayınları

TOPLUMSAL DEĞİŞİM RAPORLARI

SEKÜLERLEŞME VE DÖNÜŞEN
DİNDARLIK PRATİKLERİ

Dr. Öğretim Üyesi Zübeyir NİŞANCI

Koordinatör

Zübeyir Nişancı, Dr. Öğretim Üyesi

Marmara Üniversitesi

Araştırmacılar

Betül Yavuz

Esra Emine Güler

Kevser Çağlan

Mehmet Özgün Özkul

Reyta Akdeniz

Ümran Çobanoğlu

Zeynep Aslan

Tasarım ve Uygulama

Yayın Türü

Türkçe E-Rapor

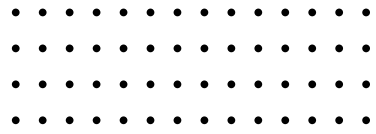

İletişim

İnsan ve Medeniyet Hareketi

Bahariye Mevlevihanesi, Eyüp Merkez Mahallesi, Silahtarağa Cad. No: 12 Eyüp, İstanbul

Telefon: +90 (212) 501-3171 Web: <http://tde.org.tr>

İçindekiler

Yazarın Özgeçmişi	08
Sunuş	08
Özet	10
Sekülerleşme ve Dönüşen Dindarlık Pratikleri	11
1. Bölüm: İnanç ve Şüphe	14
2. Bölüm: Dinî Pratikler ve İbadetler	17
3. Bölüm: Dinî Tutumlar ve Toplumsal Hayat	27
3.1. Tutumla	27
3.2. Din ve Siyaset	33
3.3. Din ve Sosyal İlişki	34
3.4. Dinî ve Toplumsal Kimlik	38
Değerlendirme ve Sonuç	42

Yazarın Özgeçmişi

Zübeyir Nişancı, Marmara Üniversitesi'nde öğretim üyesidir. Boğaziçi Üniversitesi Sosyoloji bölümünde lisans, Hartford International University bünyesinde din araştırmaları alanında yüksek lisans derecesini tamamladı. Yüksek lisans eğitimi sırasında Hartford Institute Religion Research'da (Hartford Din Araştırmaları Enstitüsü) araştırma projelerinde çalıştı. Doktora eğitimini de Loyola University Chicago Sosyoloji bölümünde tamamladı. 2009-2014 yılları arasında Loyola University Chicago'da okutman olarak dersler verdi. Aynı okulda 2011 ve 2013 yılları arasında İstatistik Danışmanı olarak çalıştı. 2015 ve 2019 yılları arasında İstanbul Şehir Üniversitesi sosyoloji bölümünde öğretim üyesi olarak ders verdi. Nicel Araştırma Metodları, Gençlik Araştırmaları, Din Sosyolojisi, Sivil ve Sosyal Katılım, Sosyal Eşitsizlikler, Göçmenlik ve Küreselleşme başlıca ilgilendiği konular arasındadır.

Sunuş

Bu rapor, Toplumsal Değişim Enstitüsü çatısı altında yürütülen Sekülerleşme ve Dönüşen Dindarlık Pratikleri Atölyesi çerçevesinde yapılmış kapsamlı bir çalışmanın ardından ortaya çıkmıştır. Bir akademik yıl boyunca atölyede yürütülen okuma, tartışma, veri toplama ve veri analizi süreçlerinin ardından mevcut rapor son hâlini almıştır.

Her ne kadar son yıllarda Türkiye'de dindarlığın toplumsal olarak gerileyip gerilemediği sorusu kamuoyu gündeminde yerini sıklıkla alsa da biz bu çalışmada böyle bir sorunun cevabını vermeğe çalışmaktan ziyade öncelikli olarak dindarlığın farklı tutum ve davranışlarının mevcut durumunu tespit etmenin daha yerine olacağı yaklaşımı ile yola çıktık. Dolayısıyla raporun hazırlanması için kullanılan anket çalışmasında dindarlığın gündelik hayatın farklı alanlarındaki tezahürlerini doğrudan veya dolaylı olarak tespit etmeyi ana hedef olarak belirleyip sorularımızı ve analitik yaklaşımımızı bu doğrultuda kurguladık.

Özellikle Covid-19 pandemi şartlarından dolayı internet üzerinden uyguladığımız ankete Türkiye genelinden 18 ve 85 yaş arasındaki 866 kişi katıldı. Toplumsal Değişim Enstitüsü bünyesinde 5 hafta süren İstatistik ve Veri Analizi Eğitimleri sonrası elde edilen bulgular ana hatlarıyla, betimleyici özet tablolar ve grafikler hâlinde rapora dâhil edildi.

Mevcut rapor hâlen yüksek lisans ve doktora eğitimlerine devam eden genç araştırmacılardan Betül Yavuz, Esra Emine Güler, Kevser Çağlan, Mehmet Özgün Özkul, Reyta Akdeniz, Ümran Çobanoğlu ve Zeynep Aslan'ın yoğun emek ve katkıları ile tamamlandı. Bu yönüyle raporun sadece Türkiye'deki dindarlık araştırmalarına katkı yapmakla kalmayıp alanda araştırma ve raporlama tecrübesi kazanan araştırmacılar yetiştirilmesi noktasında da doğrudan katkı sağlamış olduğuna inanıyoruz.

Bu doğrultuda bize bu çalışma imkânını tanıyan Toplumsal Değişim Enstitüsü'ne, enstitü idaresi adına bizlere verdiği her türlü maddi ve manevi destekleri dolayısıyla Sayın Haluk Nas'a ve atölye süresince sabırla ve özveriyle çalışmaların koordinasyonu noktasında destek olan Melike Ekinci'ye teşekkürü borç biliyoruz.

Dr. Öğretim Üyesi Zübeyir Nişancı

Özet

Bu rapor, 2020 ve 2021 yılları içerisinde Toplumsal Değişim Enstitüsü bünyesinde yürütülen Türkiye’de Sekülerleşme ve Dönüşen Dindarlık Pratikleri adlı anket çalışmasında elde edilen bulguları içermektedir. Pandemi şartlarından dolayı çevrimiçi yapılan ankete 66 ilde yaşayan 17 ve 65 yaş aralığından 866 kişi katıldı. Dinî inanç, tutum ve davranışların gündelik hayattaki farklı yönlerini detaylı bir şekilde ele almayı hedefleyen anket çalışmasında elde edilen bulgular raporda; inanç, dinî pratikler ve ibadetler, dinî tutumlar, din ve siyaset, dinî ve toplumsal kimlikler, din ve sosyal ilişkiler başlıkları altında betimleyici istatistiki tablolar ve özet grafikleri şeklinde sunuldu. Araştırmanın bulgularına göre Türkiye’de genel olarak kadınlar erkeklerden daha dindarlar. Ayrıca kadınlarda görülen daha yüksek dindarlık kendini sosyal ilişkiler ve günlük yaşamda da göstermektedir. Dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise katılımcıların kendilerini babalarından veya annelerinden dindar görme oranları diğer dindarlık parametrelerine göre daha düşüktür. Bu dolaylı olarak bir sekülerleşme işareti olarak yorumlanabilir. Ancak anket bulguları genel olarak ele alınan dindarlık göstergelerinin çok düşük olmadığını gösterdiğinden Türkiye genelindeki sekülerleşme trendlerinin uzun süreli ve kıyaslamalı sonuçlarla elde edilebileceği göz önünde bulundurulmalıdır.

Sekülerleşme Ve Dönüşen Dindarlık Pratikleri

Bu raporda 17 ve 65 yaş aralığındaki 866 kişi ile 66 şehirde bireylerin gündelik hayatlarındaki dinî katılımı, dinî tutum ve davranışları, toplumsal kimlik ve temsillerine dair yapılan anketin bulgularına dayanan istatistiki analizler sunulmaktadır. Çalışma, Toplumsal Değişim Enstitüsü (TDE) bünyesinde yürütülen Sekülerleşme ve Dönüşen Dindarlık Pratikleri Atölyesi kapsamında yapılmıştır.

Rapor üç ana bölümden ve sonuçtan oluşmaktadır. Birinci bölümde inanç ve şüphe, ikinci bölümde pratikler ve ibadetler, üçüncü bölümde ise din, toplum ve tutum (din ve siyaset, din ve sosyal ilişkiler, toplumsal kimlik) incelenmektedir. Sonuç bölümünde ise üç bölümde sunulan bulgulardan hareketle mevcut durumun değerlendirilmesi yapılmıştır.

Yapılan çalışmada toplanan bilgiler, cinsiyet ve eğitim durumu demografik değişkenleri bağlamında karşılaştırmalı olarak incelenmiştir. Çalışmaya Türkiye genelinden toplamda 866 kişi katılmıştır. Çalışmanın veri toplama aşamasında yeteri kadar erkek katılımcıya ulaşamadığı için veriler cinsiyete göre ağırlıklandırılmıştır.

Katılımcıların yaklaşık %90’ı yüksek öğretim öğrencisi veya mezunudur. Bu duruma paralel olarak katılımcılar 17-35 yaş aralığında yoğunlaşmaktadır. Bunun değişen din algısı ve dindarlık pratiklerini gözlemlemek için ideal bir örneklem olduğu düşünülmektedir. Zira dine yeni bakış açılarının ve yeni dindarlık tipolojilerinin oluştuğu ve geliştiği havzanın da bu demografik grup olduğu söylenebilir.

Aşağıda, katılımcıların demografik bilgilerine dair tablolar verilmiştir.

Cinsiyet

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Erkek	434	50.1	50.1	50.1
	Kadın	431	49.9	49.9	100.0
	Total	866	100.0	100.0	

Tablo 1

Yaş Grupları

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	genç	728	84.1	84.6	84.6
	orta yaşlı	96	11.0	11.1	95.7
	yaşlı	37	4.2	4.3	100.0
	Total	860	99.3	100.0	
Missing	System	6	.7		
Total		866	100.0		

Tablo 2

Öğrenci misiniz?

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Evet	429	49.6	49.6	49.6
	Hayır	436	50.4	50.4	100.0
	Total	866	100.0	100.0	

Tablo 3

Eğitim Durumu

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	İlkokul mezunu	4	.4	.8	.8
	Ortaokul mezunu	6	.7	1.3	2.2
	Lise mezunu	34	4.0	7.9	10.1
	Önlisans	30	3.4	6.8	16.9
	Lisans	258	29.9	59.4	76.2
	Yüksek Lisans	76	8.8	17.5	93.8
	Doktora	27	3.1	6.2	100.0
	Total	435	50.3	100.0	
Missing	System	430	49.7		
Total		866	100.0		

Tablo 4

Devam Edilen Eğitim Düzeyi (Öğr.)

		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Lise	26	3.0	6.0	6.0
	Önlisans	23	2.6	5.3	11.4
	Lisans	189	21.9	44.2	55.6
	Yüksek Lisans	146	16.8	34.0	89.6
	Doktora	44	5.1	10.4	100.0
	Total	428	49.4	100.0	
Missing	System	438	50.6		
Total		866	100.0		

Tablo 5

Mutluluk Düzeyi

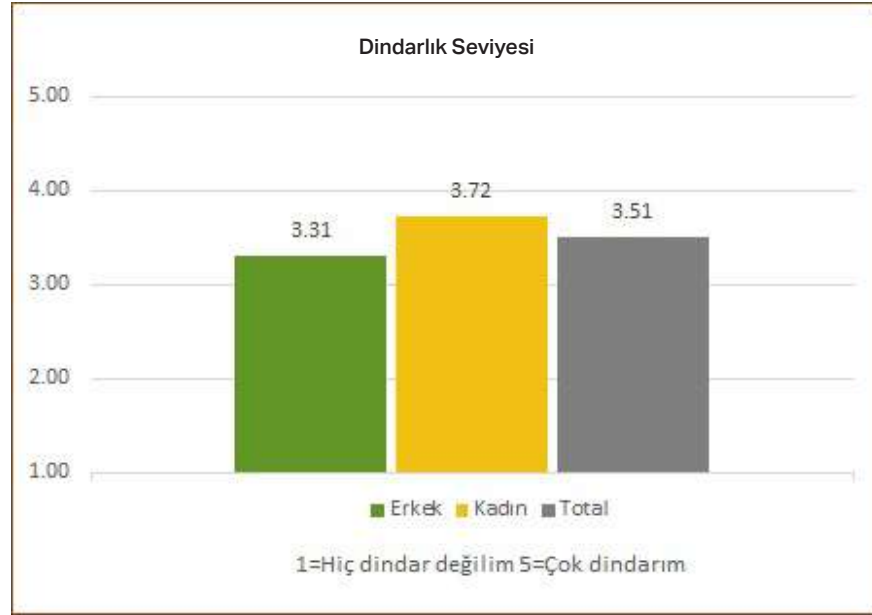
		Frequency	Percent	Valid Percent	Cumulative Percent
Valid	Hiç mutlu değilim	23	2.6	2.7	2.7
	Mutlu değilim	86	9.9	10.2	12.9
	Ne mutluyum ne mutlu değilim	260	30.0	30.9	43.9
	Mutluyum	403	46.6	48.0	91.9
	Çok mutluyum	68	7.9	8.1	100.0
	Total	840	97.1	100.0	
Missing	System	25	2.9		
Total		866	100.0		

Tablo 6

1. Bölüm:

İnanç ve Şüphe

Aşağıda ilk olarak katılımcıların cinsiyet ve eğitim durumu değişkenlerine göre algısal dindarlık düzeyleri verilmiştir.

Grafik 1

Yukarıdaki grafikte görüldüğü üzere erkek katılımcıların dindarlık düzeyleri ile ilgili öz değerlendirme ortalamaları 5 üzerinden 3,31'dir. Kadın katılımcıların ise algısal dindarlık düzeyleri 3,72'dir. Bu durumda; genel dindarlık düzeyi ortalamasının 3,51 olduğu katılımcılar arasında kadınlar, erkeklere göre kendilerini daha dindar tanımlama eğilimindedirler.

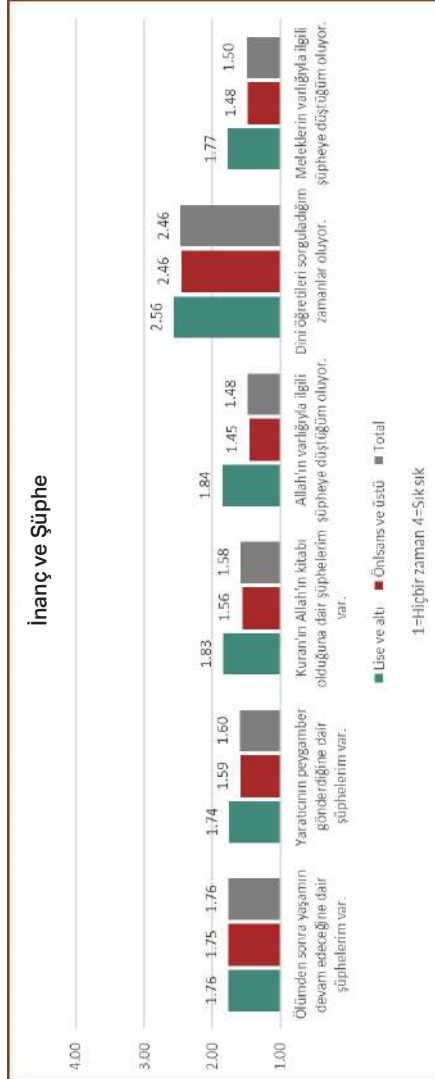
Grafik 2

Eğitim düzeyi bağlamında değerlendirildiğinde ise lise veya daha az eğitime sahip katılımcıların 3,41 olan algısal dindarlık ortalaması ile 3,51 olan genel dindarlık ortalamasının altında kaldığı, 3,52 ortalamaya sahip ön lisans ve üstü eğitim grubunun ise genel ortalamaya neredeyse denk olduğu görülmektedir. Bu verilere göre, eğitim düzeyinin dindarlığı olumlu yönde etkilediği söylenebilir.

Grafik 3

Katılımcılara İslam dininin merkezinde yer alan birtakım inançlar ile ilgili sorulan sorulardan elde edilen yukarıdaki verilere göre erkeklerin; Allah'ın varlığı, peygamberlik olgusu, melekler, ölümden sonraki yaşam ve Kur'an'ın Allah'ın kitabı olduğu gibi meseleler ile ilgili kadınlardan en az 0,5 daha yüksek şüphe duyma sıklık ortalamalarına sahip olduğu, yalnızca dinî öğretileri sorgulama noktasında bu farkın daha düşük olduğu görülmektedir. Yine dinî öğreti noktasındaki sorgulamanın her iki cinsiyet grubu için de grafikteki diğer hususlara nazaran yüksek olduğu saptanmıştır.

Grafik 4

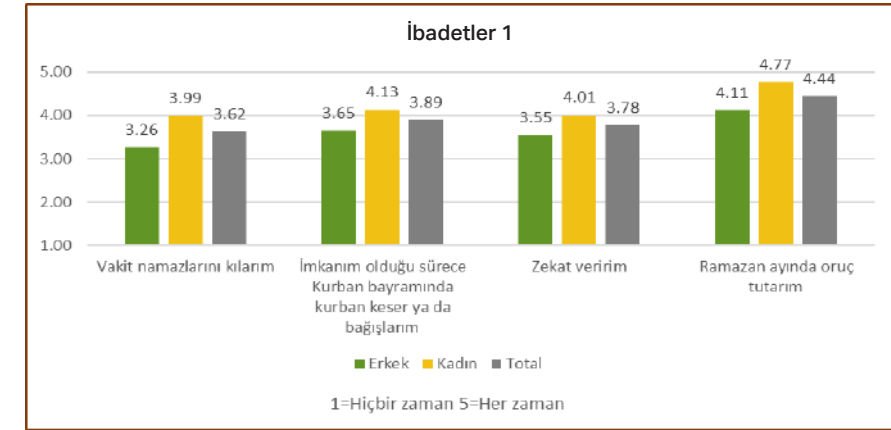
İnanç ve şüphe sıklık ortalamaları eğitim düzeyi bağlamında incelendiğinde ise lise ve altında eğitime sahip bireylerin şüphe düzeylerinin, ön lisans ve üstü eğitime sahip bireylere nazaran daha yüksek olduğu belirlenmiştir. Bu fark özellikle Allah'ın varlığı, Kur'an ve melekler ile ilgili konularda daha belirgin olarak görülmektedir.

Her iki grafikte de görülebilen genel ortalamalara bakıldığında ise katılımcıların en az Allah'ın varlığı noktasında şüphe duyduğu, dinî öğretilerin ise bireylerin en çok sorguladığı inanç hususu olduğu söylenebilir.

2. Bölüm:

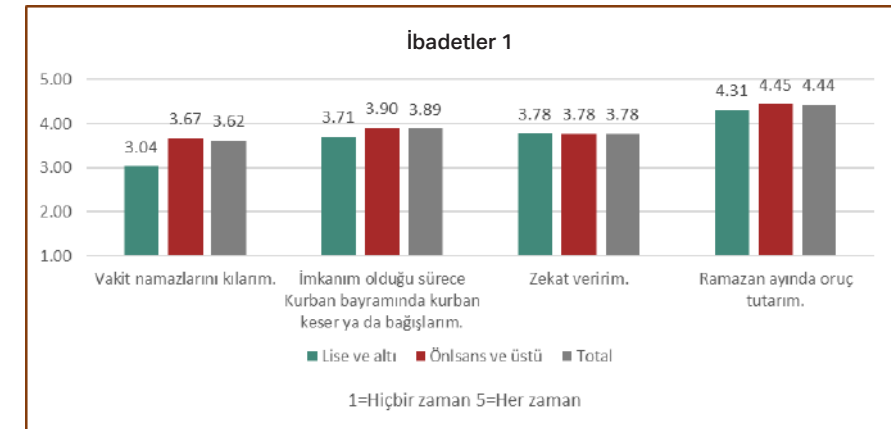
Dinî Pratikler ve İbadetler

Bu bölümde bireylerin birtakım ibadet ve pratikleri yerine getirme istatistikleri incelenmektedir.

Grafik 5

İlk olarak Grafik 5'te farz olarak nitelendirilen birtakım düzenli ibadetlerin yerine getirilme sıklıklarının cinsiyet değişkenine göre dağılımı verilmiştir. Bir önceki bölümde sunulan inançla ilgili hususlara paralel olarak kadınların ibadetleri yerine getirme sıklığının da erkeklerden daha yüksek olduğu görülmektedir.

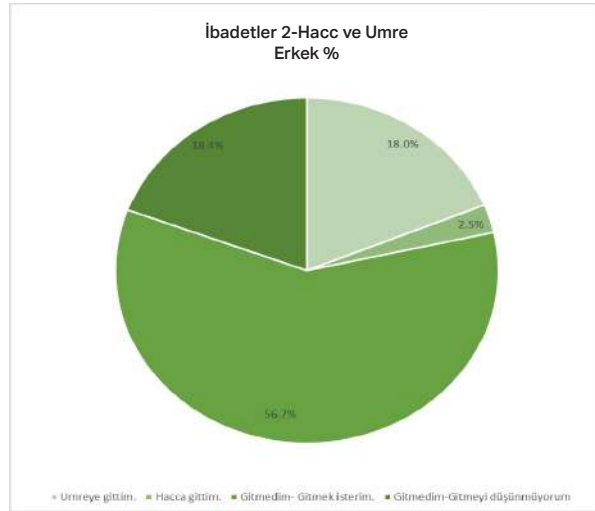

Grafik 6

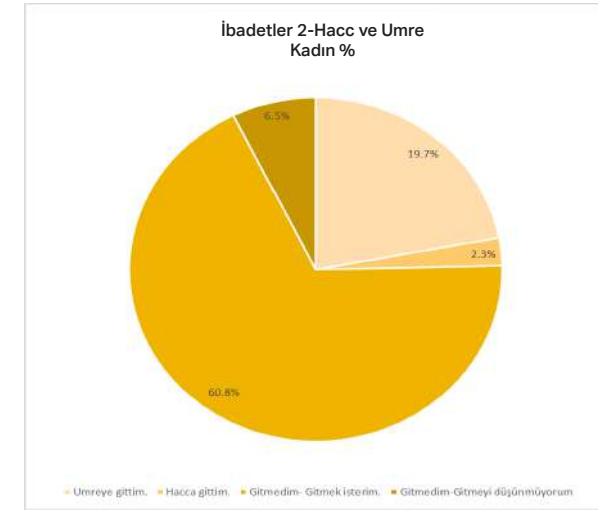
Aynı ibadetlerin iki farklı eğitim düzeyi kategorisindeki katılımcılar için yerine getirilme sıklığı incelendiğinde ise ön lisans ve üstü eğitime sahip bireylerin lise ve altı eğitim düzeyine sahip olanlara göre daha yüksek bir ortalama sahip olduğu ancak vakit namazlarını kılma dışındaki hususlarda iki grup arasındaki farkın oldukça düşük olduğu görülmektedir.

Son olarak genel ortalamalara bakıldığında namaz ibadetinin 3,62 ile en düşük ortalama sahip olduğu, Ramazan ayında oruç tutma sıklığının ise 4,44 ortalama ile en çok yerine getirilen ibadet olduğu görülmektedir.

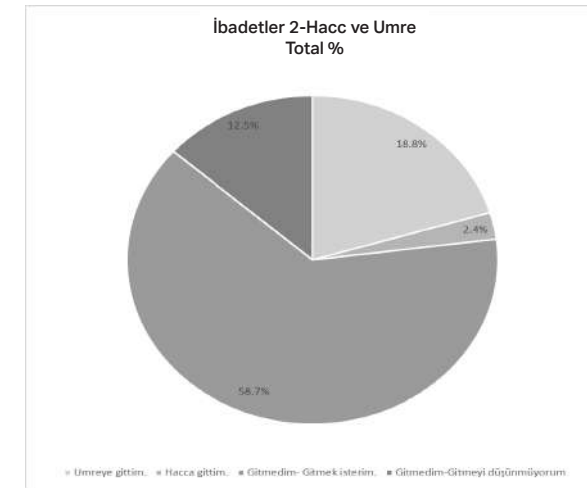
Aşağıdaki dairesel grafiklerde ise katılımcıların hac ve umre ibadetlerini yerine getirip getirmediği ve gelecekte getirmeyi düşünüp düşünmediği ile ilgili oranlar verilmiştir.

Grafik 7

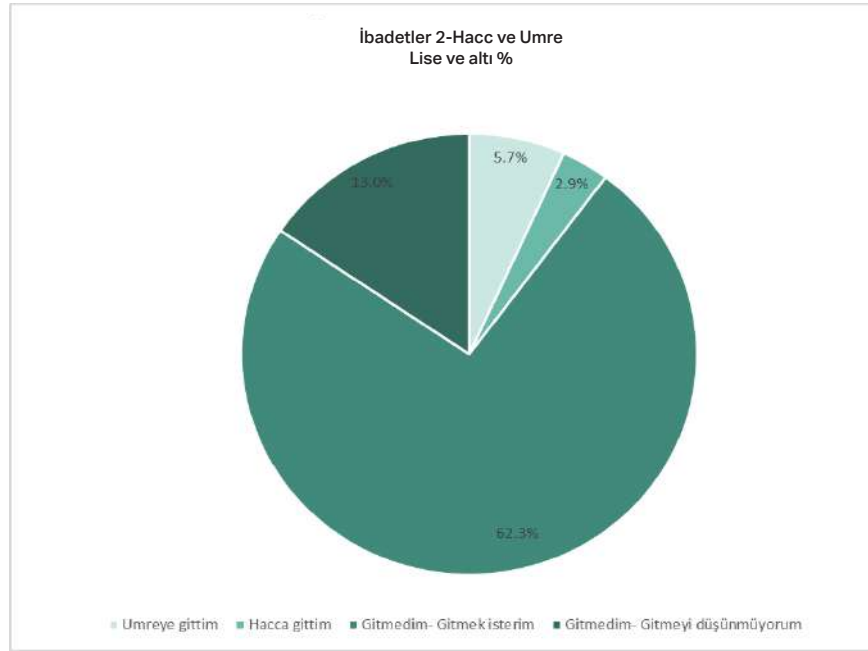

Grafik 8

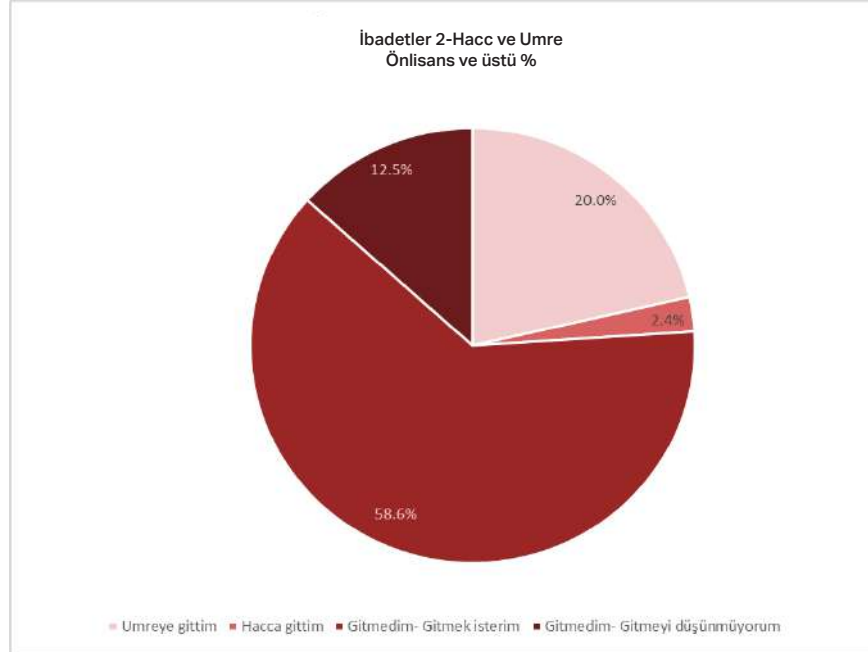

Grafik 9

Bu verilere göre; erkeklerin %18'i umreye, %2,5'i hacca gitmişken %56,7'si ise hacca veya umreye gitmemiş olmakla beraber gitmeyi istemektedir. Kadınlarda ise bu oranlar sırası ile %19,7, %2,3 ve %60,8 şeklindedir. Bu anlamda, yine erkeklerde %78,2'lik dileme karşılık gelen ibadeti yerine getirme ya da getirmeyi isteme oranı, kadınlarda %82,8 oranıyla daha yüksektir. Son olarak totalde katılımcıların %12,5'lik kısmı, hacca veya umreye gitmeyip gitmeyi de düşünmeyen kişilerden oluşmaktadır.

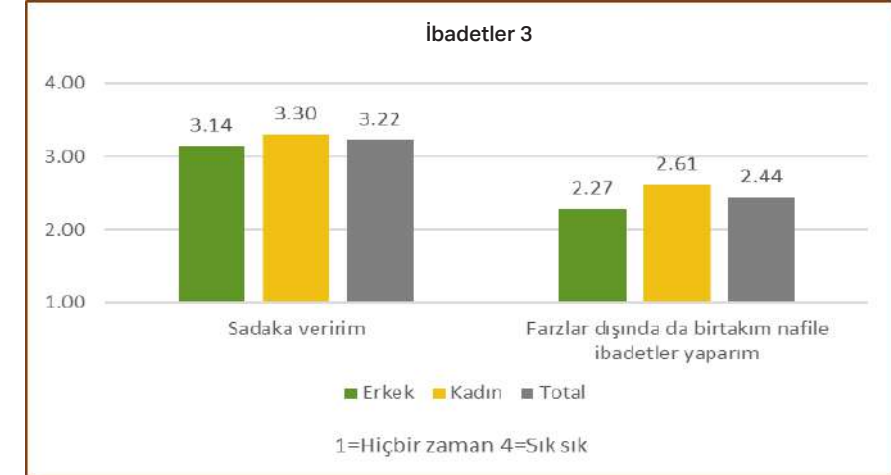
Grafik 10

Grafik 11

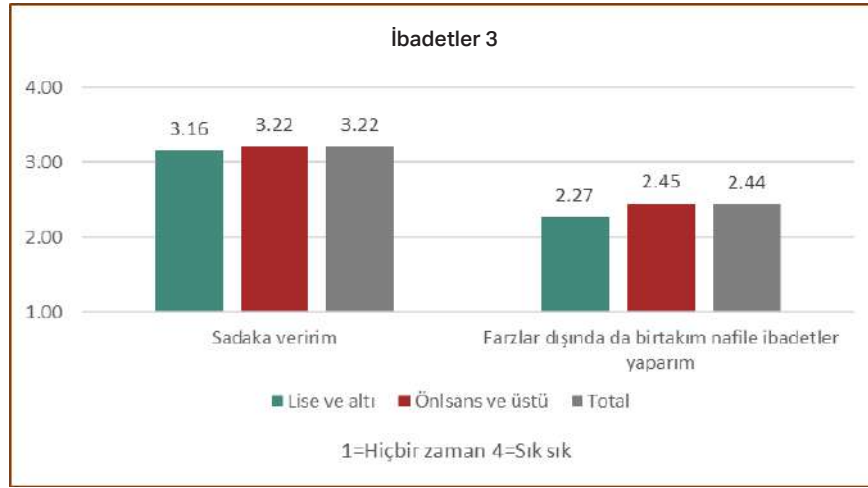
Eğitim durumu göz önüne alındığında ise lise veya daha az eğitime sahip bireylerin %5,7'si umreye, %2,9'u hacca gitmiş; %62,3'ü ise hacca ve umreye gitmeyi istemektedir. Ön lisans ve üstünde ise bu oranlar %20, %2,4 ve %58,6'dır. Hac ve umre ibadetlerinin ekonomik boyutunun da bulunması nedeniyle özellikle umreye gitme oranlarının iki gruptaki farkının, eğitim durumunun büyük oranda yaş ve gelir düzeyi ile ilişkili olmasından kaynaklandığı düşünülebilir. Bu anlamda yine aynı sebeple bu ibadetleri yerine getirip getirmemenin tek başına bir dindarlık göstergesi sayılamayacağından karşılaştırma iki eğitim grubunda hacca veya umreye gitmeyi düşünmeyenlerin katılımcı oranları ile yapılması gerekmektedir. Lise ve altındaki bireylerde %13, ön lisans ve üstünde ise %12,5 olan bu oranlara göre eğitim düzeyinin umre ve hac ibadetine yaklaşımları önemli ölçüde etkilemediği söylenebilir.

Aşağıda Grafik 12 ve Grafik 13'te ise sadaka verme ve farzlar dışındaki birtakım ibadetlerde bulunma sıklıklarının cinsiyet ve eğitim düzeyi değişkenlerine göre ortalamaları verilmiştir.

Grafik 12

Bu verilere göre kadınlar, sırasıyla 3,30 ve 2,61 ortalamaları ile yine erkeklerden daha dindar bir eğilim göstermektedir.

Grafik 13

Eğitim düzeyi bağlamında ise ortalamalar, lise ve daha az eğitime sahip katılımcılar için sırasıyla 3,16 ve 2,27, ön lisans ve üstü eğitim düzeyindeki katılımcılar için ise 3,22 ve 2,45'tir.

Total veriler değerlendirildiğinde, sadaka verme sıklığının 3,22 ortalama ile diğer ibadetlerin yapılma sıklığından daha fazla olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki iki tabloda (Tablo 6 ve Tablo 7), katılımcıların yukarıda yer verilen ve genel anlamda ibadet olarak tanımlananların dışında geleneksel olarak dinle ilişkilendirilerek yapılan veya yeni birtakım dinsel biçimlerine işaret eden birtakım pratikleri yapıp yapmadıklarına dair istatistikler verilmiştir.

Pratikler

	Okunmuş yiyecek veya içecek tüketmek	Kurşun döktürmek	Totem yapmak	Hacamat yaptırmak	Hidrellez kutlamak	Total
Erkek	88 20.3%	3 .7%	46 10.6%	113 26.0%	24 5.5%	434 100.0%
Kadın	164 38.1%	15 3.5%	28 6.5%	179 41.4%	31 7.2%	431 100.0%
Total	252 29.1%	18 2.1%	74 8.6%	292 33.7%	55 6.4%	865 100.0%

Tablo 6

Cinsiyet değişkenine göre bu pratikleri yerine getiren katılımcıların oranlarının verildiği Tablo 6'da adak adama ve totem yapmak dışındaki pratiklerin yine kadınlarda daha yüksek oranlara sahip olduğu görülmektedir. Bu anlamda kadınların bu geleneksel dinî pratikler noktasında da daha muhafazakâr bir tutum sergilediği söylenebilir.

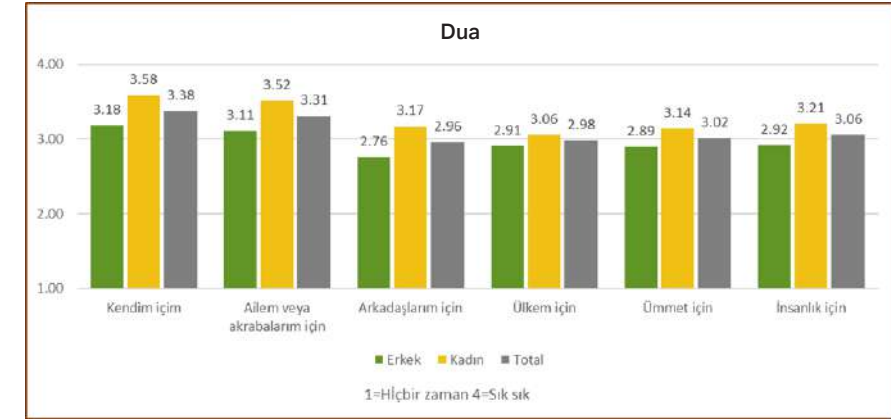
	Nazar boncuğu kullanmak	Muska takmak	Türbe ziyaret etmek	Yatır ziyaret etmek	Fal bakmak / Fal baktırmak	Adak adamak	Okunmuş yiyecek veya içecek tüketmek	Kurşun döktürmek	Totem yapmak	Hacamat yaptırmak	Hidrellez kutlamak	Total
Lise ve altı	4	5	28	8	0	19	20	1	2	18	1	70
%	5,7%	7,1%	40,0%	11,6%	0,0%	27,1%	29,0%	1,4%	2,9%	25,7%	1,4%	100,0%
Önlisans ve üstü	52	83	294	38	42	244	233	17	72	273	55	794
%	6,6%	10,5%	37,1%	4,8%	5,3%	30,8%	29,3%	2,1%	9,1%	34,4%	6,9%	100,0%
Total	56	88	322	46	42	263	253	18	74	291	56	864
%	6,5%	10,2%	37,3%	5,3%	4,9%	30,5%	29,3%	2,1%	8,6%	33,7%	6,5%	100,0%

Tablo 7

Eğitim durumu göz önünde bulundurulduğunda ise türbe ve yatır ziyaret etmek dışındaki pratiklerin, ön lisans ve üstü eğitim düzeyindeki katılımcılar içerisindeki yapılaşma oranının daha yüksek olduğu görülmektedir.

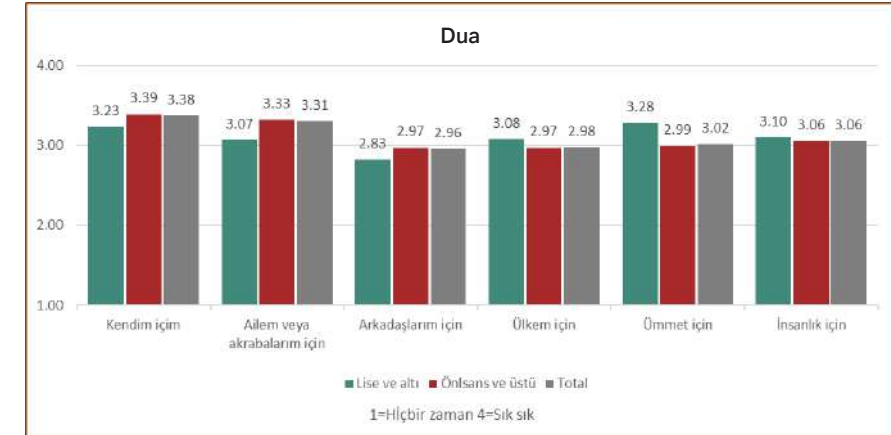
Toplam oranlara bakıldığında ise katılımcı tarafından en çok yerine getirilen pratiklerin %37,3, %33,7, %30,5 ve %29,3 oranları ile sırasıyla türbe ziyareti, hacamat yaptırmak, adak adama ve okunmuş yiyecek / içecek tüketme olduğu, %2,1 ile en düşük oranın ise kurşun döktürme pratiğinde olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki grafiklerde katılımcıların yakınları ve diğer insanlar için dua etme sıklıkları verilmiştir.

Grafik 14

Grafikte, genel olarak kadınların erkeklerden daha sık dua ettiği görülmektedir. Buna ek olarak kadınlar; sırasıyla en çok kendileri, aile veya akrabaları ve arkadaşları için erkeklerin ise sırasıyla en çok kendileri, aile veya akrabaları, insanlık, ülke, ümmet ve son olarak da arkadaşları için dua ettikleri görülmektedir.

Grafik 15

Eğitim durumunun ise dua etme sıklığına anlamlı bir etkisi saptanmamıştır. Bireylerin kendileri, aile - akraba ve arkadaşları için dua etme sıklığı ön lisans ve üstünde daha fazla iken diğer kategorilerde lise ve altı eğitim düzeyindeki katılımcıların dua etme sıklık ortalaması daha yüksektir.

Son olarak aşağıda, katılımcıların dinî meseleler ile ilgili olarak danıştıkları kişi veya kaynakların cinsiyete göre oranları verilmiştir.

Dua											
		Aile bireylerine	Arkadaşlarına	Diyanete	Kurana	Hadislere	İnternet kaynaklarına	Fıkıh ve ilmi hâl kitaplarına	Güvendiğim hoca ya da hocalara	Diğer	Hiçbiri
Erkek	N	139	113	115	246	185	163	185	196	32	48
	%	32.0%	26.0%	26.5%	56.7%	42.6%	37.6%	42.6%	45.2%	7.4%	11.1%
Kadın	N	207	155	173	304	263	158	237	257	20	12
	%	48.0%	35.9%	40.1%	70.5%	60.9%	36.7%	54.9%	59.6%	4.6%	2.8%
Total	N	346	268	288	550	448	321	422	453	52	60
	%	40.0%	30.9%	33.3%	63.6%	51.7%	37.1%	48.7%	52.4%	6.0%	6.9%

Tablo 8

Tabloya göre en çok başvurululan kaynaklar erkekler için sırasıyla Kur'an, hoca veya hocalar, hadis, fıkıh ve ilmi hâl kitapları iken kadınlar için ise sıralama Kur'an, hadis, hoca veya hocalar, fıkıh ve ilmi hâl kitapları şeklindedir.

Dua											
		Aile bireylerine	Arkadaşlarına	Diyanete	Kurana	Hadislere	İnternet kaynaklarına	Fıkıh ve ilmi hâl kitaplarına	Güvendiğim hoca ya da hocalara	Diğer	Hiçbiri
Lise ve altı	N	25	11	22	36	29	25	18	29	5	6
	%	36.2%	15.9%	31.4%	52.2%	41.4%	35.7%	26.1%	41.4%	7.2%	8.6%
Ön lisans ve üstü	N	322	256	267	515	419	297	403	424	47	55
	%	40.6%	32.2%	33.6%	64.9%	52.8%	37.5%	50.8%	53.4%	5.9%	6.9%
Total	N	347	267	289	551	448	322	421	453	52	61
	%	40.2%	30.9%	33.4%	63.8%	51.9%	37.3%	48.8%	52.4%	6.0%	7.1%

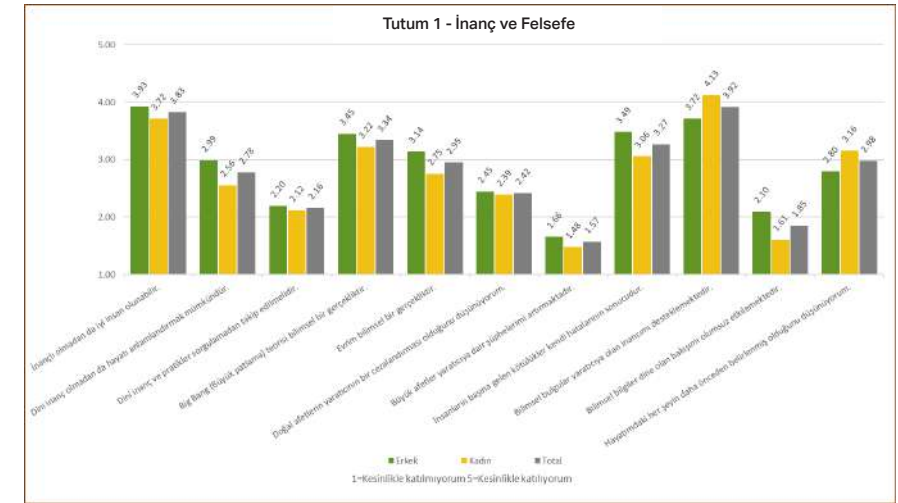
Tablo 9

Eğitim düzeyi bağlamında değerlendirildiğinde ise ön lisans ve üstü eğitim seviyesindeki bireylerin en çok tercih ettikleri kaynaklar yine Kur'an, hoca veya hocalar, hadis, fıkıh ve ilmi hâl kitapları iken lise ve altı eğitim grubu için ilk üçlüyü takip eden kaynağın aile bireyleri olduğu belirlenmiştir.

3. Bölüm: Dinî Tutumlar ve Toplumsal Hayat

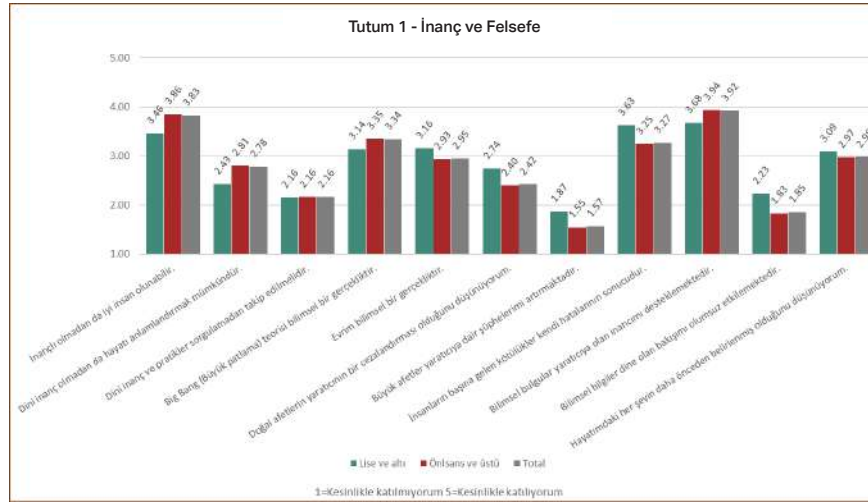
3.1. Tutumla

Katılımcıların inanç ve felsefe, farklı dinî yaklaşımlar ve sosyal yaşam ile ilgili birtakım tutumlarını gösteren grafikler aşağıdadır.

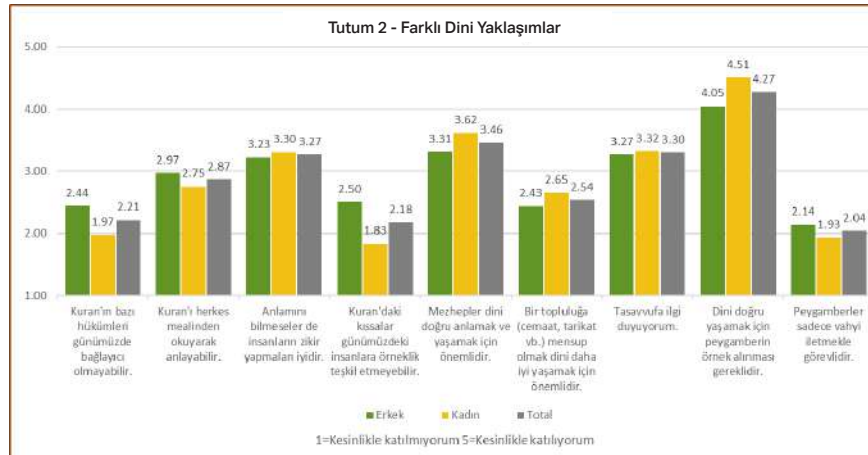
Grafik 16

Dinin işlevi, ahlak, din - bilim ilişkisi ve kader ile ilintili yukarıdaki tutum ortalamalarının neredeyse tamamı kadın katılımcıların daha dindar olduğunu destekler niteliktedir. Kadın katılımcılar, dinin iyi insan olmak ve hayatı anlamlandırmak için gerekliliği ve bilimsel bulguların yaratıcıya ve dine olan inançlarına olumlu etkisi noktalarında erkeklerden sırasıyla 0,21, 0,43, 0,41 ve 0,49 ortalama farkları ile daha dindar iken bir istisna olarak dinî inanç ve pratiklerin sorgulamadan takip edilmesi noktasında erkekler 0,08 farkla daha dindar bir tutum sergilemektedir. Yine hayatlarındaki her şeyin daha önceden belirlenmiş olduğunu düşünme noktasında da 3,16 ortalama ile kadınların, 2,80 ortalamaya sahip erkeklerden daha kaderci bir bakış açısına sahip olduğu söylenebilir. Son olarak bu araştırmaya göre inanç, ibadet ve tutum bağlamında daha dindar olduğu tespit edilen kadın katılımcıların evrim ve Big Bang gibi dinî olarak da çokça tartışılan bilimsel teorilerin gerçekliğine katılma ortalamalarının erkeklerden görece daha düşük olduğu görülmektedir.

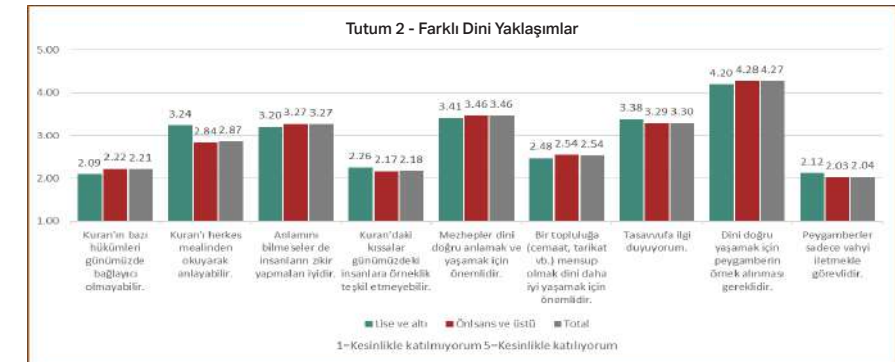
Grafik 17

Aynı meseleler ile ilgili tutumlar, katılımcıların eğitim duruma göre değerlendirildiğinde ise iyi insan olmak ve hayatı anlamlandırmak için dinin gerekliliği konusunda lise ve altı eğitime sahip bireyler ön lisans ve üstü eğitim grubuna göre daha dindar bir tutum sergilerken ikinci grup bilimsel bulguların din ve yaratıcıya olan inançlarını olumlu etkilemesi noktasında daha yüksek bir ortalamaya sahiptir.

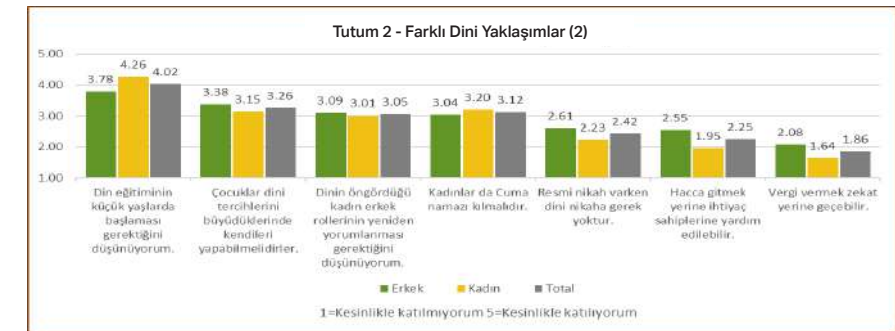
Grafik 18

Yukarıdaki grafikte de bireylerin, farklı dindarlık tipolojilerini, din ve İslam'a farklı yaklaşımları işaret ettiği düşünülen birtakım ifadelerle katılım düzey ortalamaları her iki cinsiyet grubu için verilmiştir. Bu anlamda, Kur'anî hüküm ve kıssaların günümüzdeki bağlayıcılığı, Kur'an'ın herkesçe anlaşılabilirliği, zikir, mezhep ve cemaatlerin gerekliliği, tasavvuf ve peygamber algısı gibi farklı dindar gruplar arasında da çokça tartışılan hususların genelinde kadınların daha çok geleneksel olarak kabul gören görüşe katılma ortalamasının erkeklerden daha yüksek olduğu; erkeklerin ise geleneksel İslam algısının dışında kaldığı söylenebilecek Kur'an'ın tarihselliği, peygamber algısının yalnızca vahyi insanlara ulaştırmak olarak sınırlandırılması gibi yargılarla ilgili olarak katılım oranlarının kadınlardan daha yüksek olduğu görülmektedir.

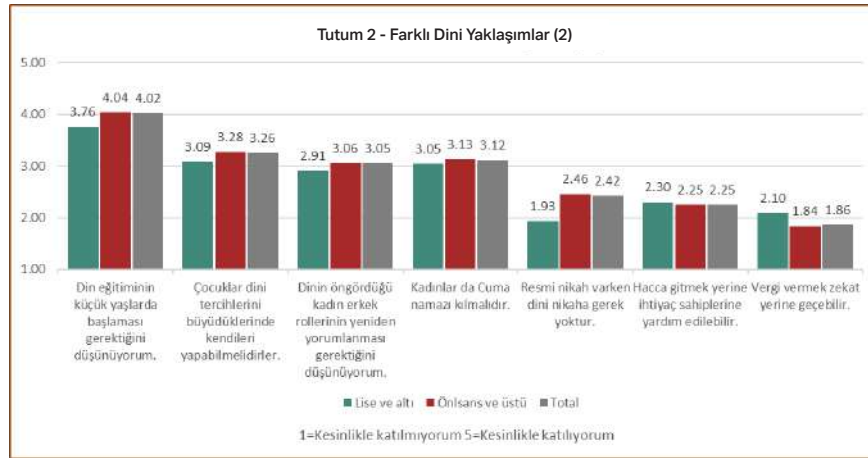
Grafik 19

İki eğitim düzeyi grubu arasında ise katılımcıların bu meselelere yaklaşımları bağlamında önemli bir fark olmadığı belirlenmiştir.

Grafik 20

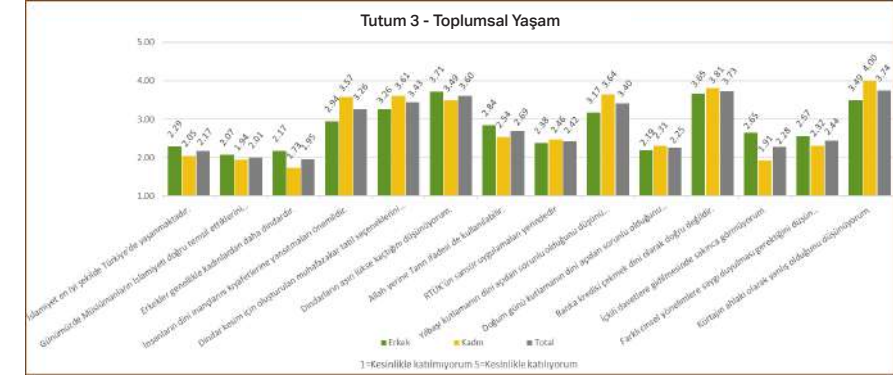
Yine katılımcıların birtakım dinî yaklaşımlara katılım düzeyleri her iki cinsiyet grubu için verildiği Grafik 20’de de küçük yaşta dinî eğitim ve kadınların Cuma namazına katılımı konusunda kadınlar daha dindar bir tutum sergilerken verginin zekât, resmî nikahın dinî nikah yerine geçebilmesi gibi dinin laik devlet ve modern topluma uyumlanması bağlamındaki görüşlere ve yine hac yerine ihtiyaç sahiplerine yardım edilmesi ve çocukların dinî tercihlerini kendileri yapmaları gibi en basit manada modern ve seküler anlayışlara ise erkeklerin katılımının daha yüksek olduğu görülmektedir.

Grafik 21

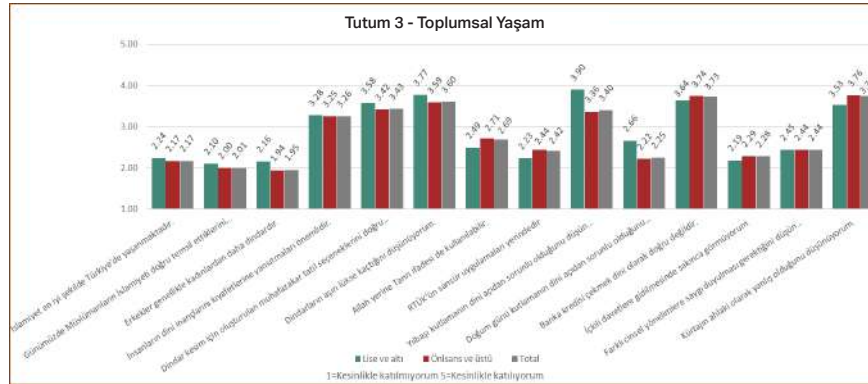
Eğitim durumu bağlamında da ön lisans ve üstü eğitim seviyesindeki katılımcıların küçük yaşta dinî eğitim ve kadınların Cuma namazı kılması noktasında katılım ortalamalarının, diğer meselelerle ilgili ise lise ve altı eğitim düzeyinin alternatif dinî yaklaşımları destekleme eğiliminin görece daha yüksek olduğu belirlenmekle beraber iki grup arasındaki ortalama farklarının oldukça az olduğu görülmektedir.

Aşağıdaki Grafik 22 ve 23’te ise katılımcıların toplumsal yaşam, ahlak ve dindarlık ile ilgili birtakım yargılarla ilgili tutumlarına dair istatistikler verilmiştir.

Grafik 22

Grafikte yer verilen dinî kıyafet, muhafazakâr tatil, sansür, doğum günü, kredi, içkili davet, cinsel yönelim ve kürtaj gibi meselelerle ilgili olarak da yine kadın katılımcıların erkeklerden daha dindar bir tutuma sahip oldukları görülmektedir. Kadın ve erkek katılımcılar arasındaki en belirgin fark ise sırasıyla içkili davetler, dinî kıyafet, kürtaj ve yılbaşı kutlamaları meselelerinde bulunmaktadır. Cinsiyet fark etmeksizin toplam ortalamalara bakıldığında da en yüksek katılım ortalamasına sahip ifadenin kürtajın ahlaki olarak yanlış olduğu hususu ile ilgili olduğu anlaşılmaktadır. Günümüzdeki Müslümanların dinî yaşayışlarıyla ilintili olarak İslam’ın en iyi Türkiye’de yaşandığı, günümüzde dinin doğru temsil edildiği, erkeklerin kadınlardan daha dindar olduğu ve günümüz dindarlarının aşırı lükse kaçtığı ifadelerinin tamamına erkeklerin katılma ortalaması kadınlarınkinden yüksektir. Bunlardan özellikle üçüncü ifadenin araştırmanın genelindeki bulgular ile uyumsuzluğu dikkat çekmektedir.

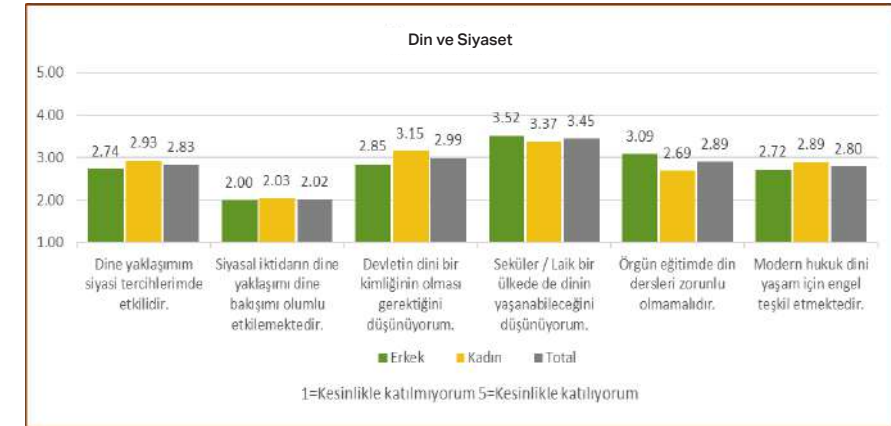

Grafik 23

Eğitim grupları arasında da fark en çok yılbaşı ve doğum günü kutlamaları hususunda göze çarpmaktadır. Erkeklerin bu tip kutlamaların sorunlu olduğuna katılma ortalaması sırasıyla 3,90 ve 2,60 iken kadınlarınki 3,36 ve 2,22'dir. Bunun dışındaki değişkenlerde iki grup arasında belirgin bir fark görülmemekle beraber grafiğin geneli, eğitim düzeyi ile dindarlık arasında belirli bir ilişkiye de işaret etmemektedir. Zira tanrı ifadesinin kullanımı ve içkili ortamlarla ilgili yaklaşımlarda lise ve altı eğitim düzeyindeki bireylerin, diğerlerinde ise ön lisans ve üstü katılımcıların daha dindar profil ile özdeşleştirilebilecek cevaplar verdiği görülmektedir. Total rakamlara bakıldığında da en yüksek ortalamalar 3,74 ve 3,73 ile kürtaj ve banka kredisinin doğru olmadığı ifadelerinde görülmektedir.

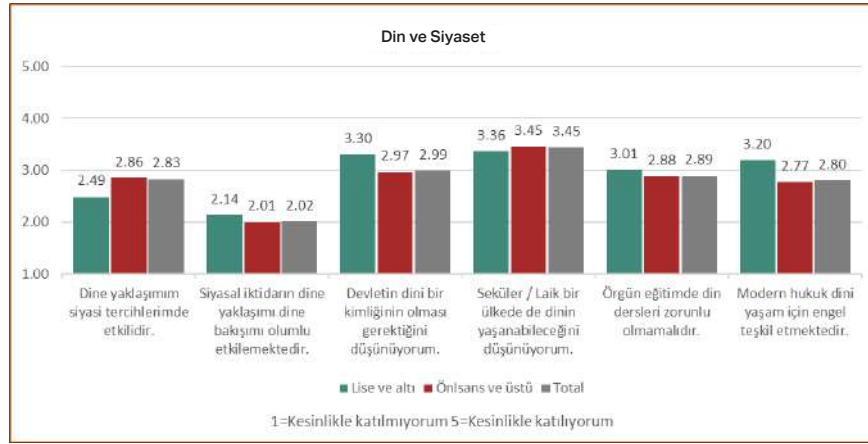
3.2. Din ve Siyaset

Bu alt başlıkta ise katılımcıların dinin devlet ve siyaset ile ilgili birtakım konulara yaklaşımlarına dair istatistikler verilmiştir.

Grafik 24

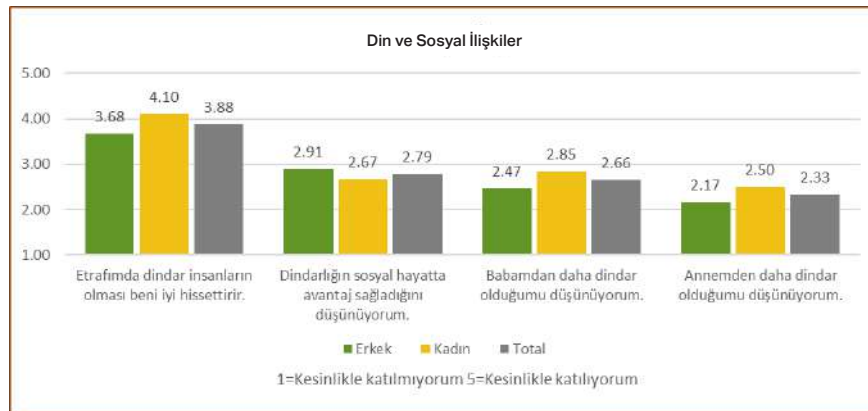
Grafik 24'teki veriler de yine buraya kadarki bulgulara paralel olarak kadınların erkek katılımcılara nazaran daha dindar bir devlet ve siyasetten yana olduğunu göstermektedir. Dinin siyasi tercihlere etkisi, devletin dinî kimliğinin olması ve modern hukukun dinî yaşama olumsuz etkisi noktalarında erkeklerin katılım ortalamaları sırasıyla 2,74, 2,85 ve 2,72 iken kadınlarınki 2,93, 3,15 ve 2,89'dur. Yine laik bir ülkede dinin yaşanabileceğine erkekler 3,52 düzeyinde katılırken kadınlar 3,37 düzeyinde katılmaktadır. Din derslerinin zorunlu olması da yine kadınların daha fazla katıldığı bir konu olarak görünmektedir.

Eğitim düzeyi bağlamında ise yine belirli bir örüntü saptanmamıştır. Dinin siyasi tercihlerde etkili olması ve din derslerinin zorunlu olması hususunda ön lisans ve üstü eğitim grubu, diğerlerinde ise lise ve altı katılımcılar daha dindar bir profil çizmektedir.

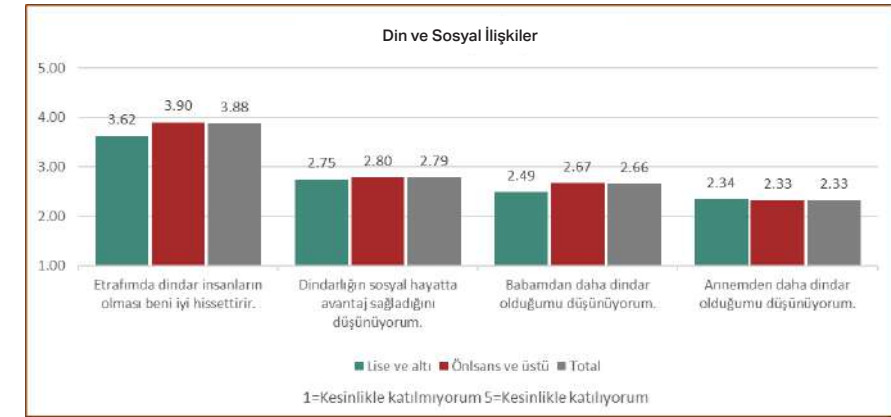
3.3. Din ve Sosyal İlişki

Din ve dindarlığın sosyal ilişkiler ile ilgili boyutunun ele alındığı bu kısımda ise ilk olarak Grafik 26 ve 27’de katılımcıların kendi dindarlıkları ile gündelik yaşamları ve çevrelerindeki bireylerin dindarlığını nasıl ilişkilendirdiğine odaklanılmaktadır.

Grafik 26

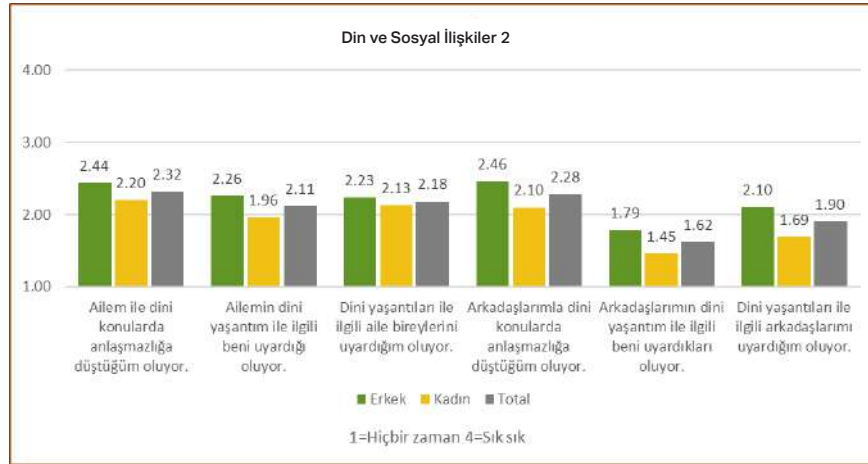
Yukarıdaki grafikte kadınların kendilerini anne ve babalarından daha dindar görme eğiliminin erkeklerden, sırasıyla 2,85’e 2,47 ve 2,50’ye 2,17 oranlarında daha fazla olmasının yanı sıra “etrafımda dindar insanlar olması beni iyi hissettirir” ifadesine katılım ortalamalarının da daha yüksek olduğu görülmektedir. Dindarlığın sosyal hayatta avantaj sağladığı ise erkeklerin daha yüksek oranda katıldıkları bir yargı olarak görünmektedir.

Grafik 27

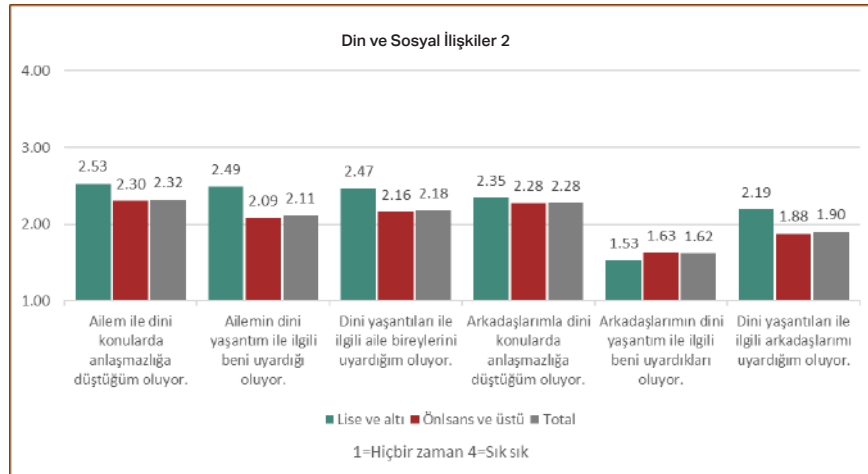
Eğitim grupları arasında ise dindarlığın sosyal hayata olumlu etkisi ve katılımcının annesinden daha dindar olduğunu düşünmesi noktalarında önemli bir fark görünmezken diğer iki ifadeye ön lisans ve üstü grubunun katılımı az bir farkla daha yüksek görünmektedir.

Dikkat çeken bir diğer önemli nokta ise hem ayrı ayrı cinsiyet ve eğitim gruplarına hem de toplam istatistiklere bakıldığında katılımcıların kendilerini babalarından daha dindar görme eğiliminin, annelerinden daha dindar görme eğiliminden daha fazla olduğudur. Bu durum da çalışmanın genelindeki kadınların daha dindar olduğunu gösteren bulgularla örtüşmektedir.

Grafik 28

Katılımcıların aile ve arkadaş çevreleri ile dinî konulardaki iletişimine odaklanan yukarıdaki grafikte, erkek katılımcıların dinî konularda aile ve arkadaşları ile anlaşmazlığa düşme, bu konular ile ilgili onlar tarafından uyarılma ve onları uyarma sıklık ortalamalarının kadınlarından daha yüksek olduğu görülmektedir.

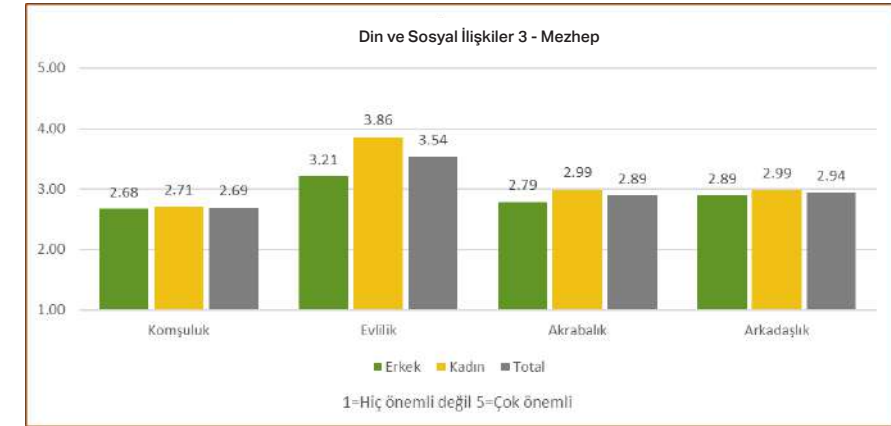

Grafik 29

Grafik 29'da da arkadaşlarının katılımcıyı uyarması durumu dışında lise ve altı grubunun ilgili sıklık istatistiklerinin daha yüksek olduğu saptanmıştır.

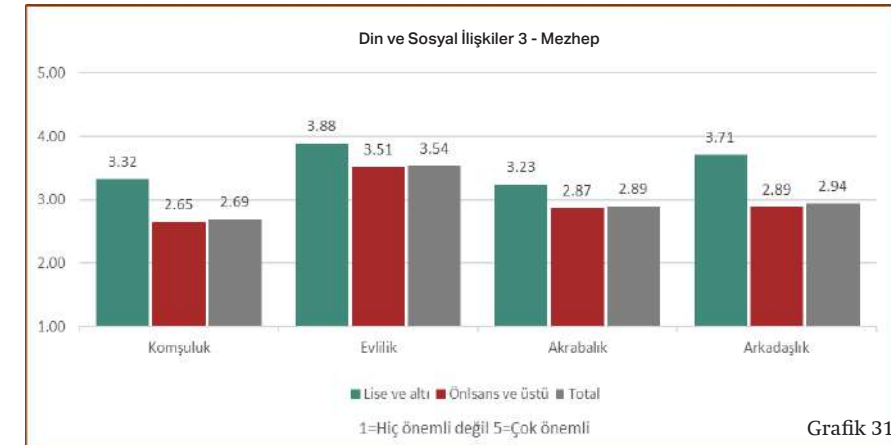
Toplam veriler ise katılımcıların aile bireyleri ve arkadaşları ile anlaşmazlığa düşme sıklığının neredeyse eşit olduğunu ancak birbirini uyarma sıklığının aile bireyleri arasında arkadaşlardan daha fazla olduğunu göstermektedir.

Bu kısmın son grafikleri ise katılımcıların sosyal ilişkilerinde mezhebe ne kadar önem verdiklerini göstermektedir.

Grafik 30

Grafik 30'a göre yukarıdaki ilişki formlarının tamamında kadınların mezhebe önem verme oranı erkeklerden daha fazladır.

Grafik 31

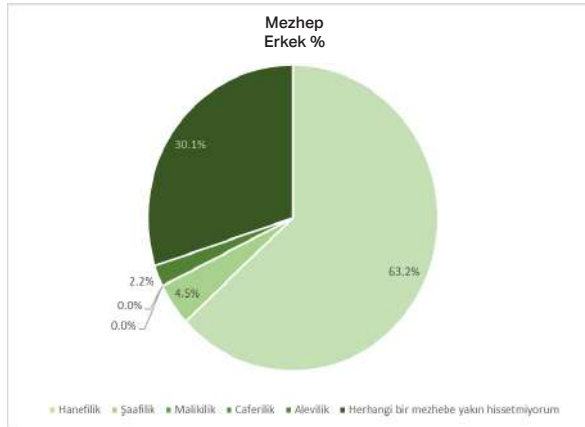
Lise ve altı eğitim seviyesindeki katılımcılar, ön lisans ve üstü eğitim grubuna göre sosyal ilişkilerinde mezhebe daha çok önem vermektedir.

Katılımcıların komşuluk, evlilik, akrabalık ve arkadaşlık ilişkilerinde mezhebi önemseme oranları cinsiyete göre sırasıyla 0,03, 0,65, 0,20 ve 0,10 değişiklik gösterirken eğitim düzeylerine göre sırasıyla 0,67, 0,37, 0,36 ve 0,82 değerinde değişiklik göstermektedir. Bu bağlamda katılımcıların eğitim seviyesinin sosyal ilişkilerinde mezhebe önem vermelerinde, evlilik haricinde, cinsiyetten daha belirleyici bir faktör olduğu görülmektedir.

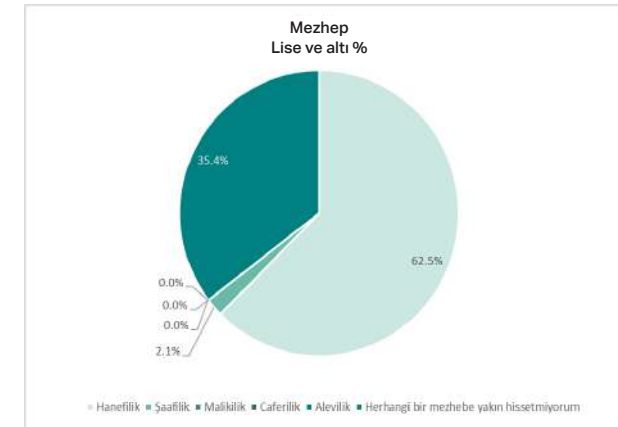
3.4. Dinî ve Toplumsal Kimlik

Bu son kısımda ise katılımcıların kendi toplumsal kimliklerini, birtakım dinî ve diğer ideolojik bağlamlarda nasıl tanımladıklarına dair bazı veriler sunulmuştur.

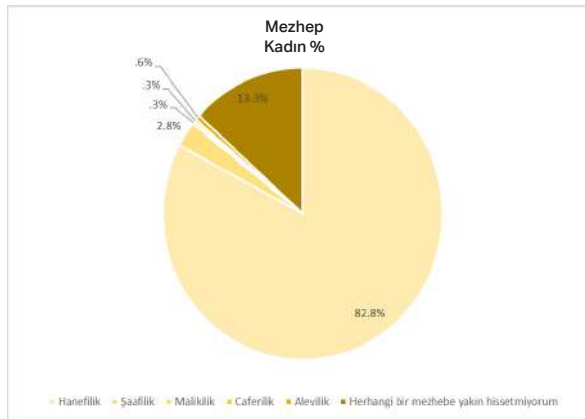
Yukarıdaki dairesel grafikler, erkek ve kadın katılımcıların kendilerini hangi mezhebe daha yakın hissettikleri sorusuna verdikleri cevaplar doğrultusunda oluşturulmuştur. Buna göre hem erkek hem kadın katılımcıların büyük kısmını Hanefilik mezhebini takip edenler ve hemen arkasında ise herhangi bir mezhebe yakın hissetmeyenler oluşturmaktadır. Kendini Hanefi olarak tanımlayanlar erkeklerde kadınlardan %63,2'e %82,8 daha az iken kendini hiçbir mezhebe yakın hissetmeyenlerin oranı erkeklerde kadınlardan %30,1'e %13,3 daha fazladır. Erkeklerde Şafii ve Alevi katılımcıların oranı sırasıyla %4,5 ve %2,2, kadınlarda ise %2,8 ve %0,6'dır. Erkeklerde Maliki ve Caferi mezheplerini takip eden katılımcı bulunmazken kadınlarda da bu mezhepleri takip edenlerin oranı %1'in altındadır.

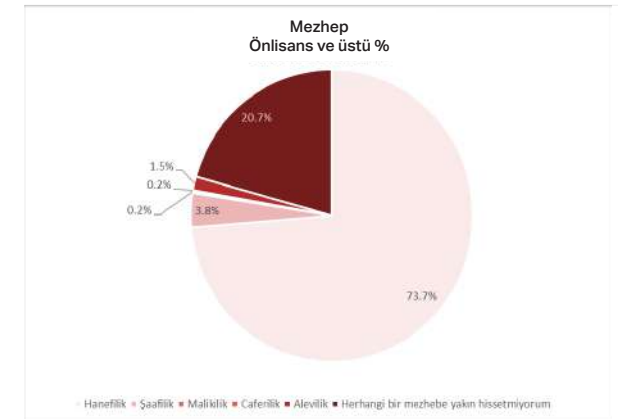
Grafik 32

Grafik 34

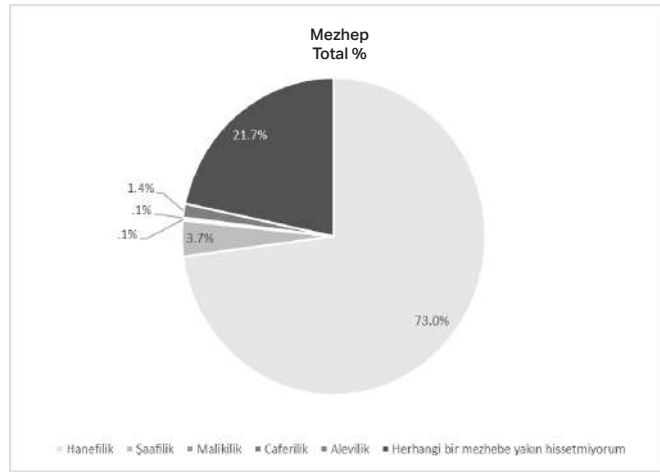

Grafik 33

Grafik 35

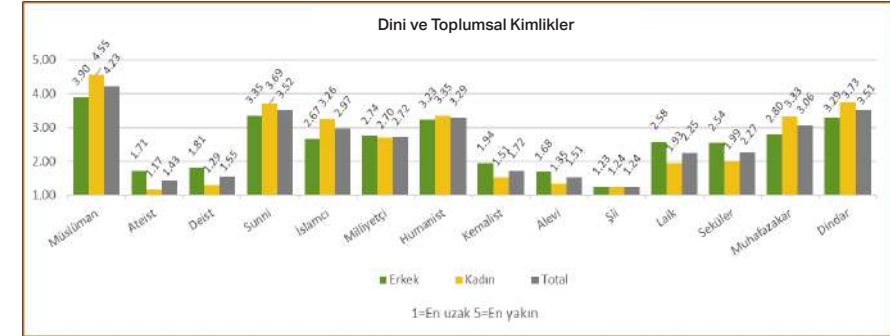
Mezheplerin eğitim gruplarına göre dağılımına bakıldığında da Hanefi mezhebini takip edenlerin oranının %73,7 ile ön lisans ve üstü katılımcılarda %62,5 olan lise ve altı katılımcılardan fazla olduğu, herhangi bir mezhebe yakın hissetmeyenlerin ise %15'e yakın bir fark ile lise ve altı katılımcılarda daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Şafiiilerin oranı %3,8'e %2,1 ile ön lisans ve üstünde daha fazladır. Lise ve altında bunun dışındaki mezhepleri takip eden katılımcı bulunmazken ön lisans ve üstü düzeyindeki katılımcıların %1,5 Alevi, %1'in altında bir kesimi ise Maliki ve Caferi'den oluşmaktadır.

Grafik 36

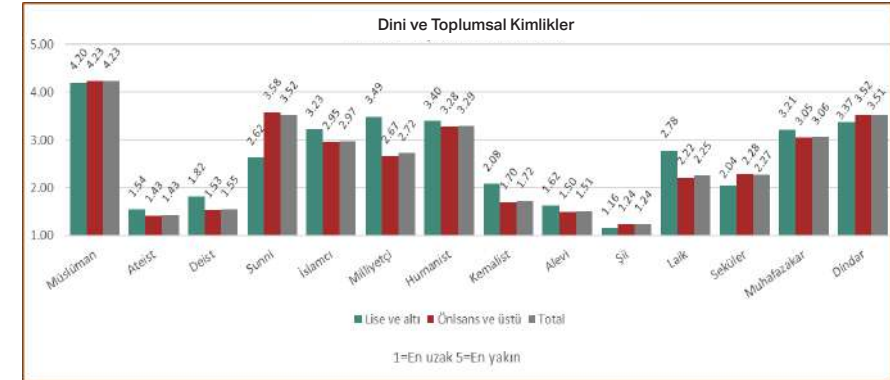
Total rakamlara bakıldığında da yine katılımcıların %73 ile en çok Hanefilerden oluştuğu, onu %21,7 ile kendini herhangi bir mezhebe yakın hissetmeyenlerin takip ettiği, %3,7 oranında katılımcının kendini Şafii, %1,4 oranında katılımcının ise Alevi olarak tanımladığı ve yine Caferi ve Maliki mezheplerine mensup kişilerin oldukça az olduğu görülmektedir.

Çalışmanın aşağıdaki son grafikleri ise bireylerin kendilerini genel anlamdaki birtakım dinî ve ideolojik kimliklere yakın hissetme düzeylerini göstermektedir.

Grafik 37

Grafik 37'ye göre kendini Müslüman, Sünni, İslamcı, Muhafazakâr ve Dindar olarak tanımlama eğilimi belirgin olarak kadınlarda daha fazla iken kendini Ateist, Deist, Kemalist, Alevi, Laik ve Seküler olarak nitelendirme eğilimi ise erkeklerde daha fazladır. Katılımcıların Milliyetçilik, Humanizm ve Şiiliğe olan yakınlıkları ise cinsiyete göre belirgin bir değişim göstermemektedir. Bu bağlamda yine kadınların dinî kimliklere yakınlığının erkeklerden, erkeklerin ise Alevilik dışında dinî olmayan kimliklere yakınlığının kadınlardan fazla olduğu görülmektedir.

Grafik 38

Eğitim düzeyinin ise katılımcıların bu ideolojik yaklaşımlarına belirli yönde anlamlı bir etkisi görülmemektedir. Zira Ateizm, Deizm, Kemalizm ve Laikliğin yanı sıra daha dindar olarak nitelenebilecek İslamcı ve Muhafazakâr kimliklerin tümüne yakınlık lise ve altı eğitim düzeyinde daha yüksek görünürken, Sünni ve Seküler kimliklere ise ön lisans ve üstü katılımcıların yakınlığı daha fazla görülmektedir.

Değerlendirme ve Sonuç

Sekülerleşme ve Dönüşen Dinî Pratikler Atölyesi'nin yapmış olduğu bu çalışmada birkaç bulgu öne çıkmaktadır. Bu bulgulardan biri, kadınların erkeklere göre daha dindar olduğu yönündedir. Dindarlık ortalamasının 5 üzerinden 3,50'nin üzerinde olduğu, İslam inancının temel unsurlarına dair şüphenin ise 2,00 ortalamasını geçmediği örneklemimizde kadınların görece erkeklerden daha dindar olduğu tespit edilmiştir. Eğitim durumu ve dindarlık arasında anlamlı bir ilişki olmadığı, kimi değişkenlerde ön lisans ve altındaki katılımcılar daha dindar görünürken kimi değişkenlerde lisans ve üstü bireylerin daha dindar bir eğilim sergilediği saptanmıştır.

Yaklaşık %85'i gençlerden (35 yaş altından) oluşan örneklemimizde İslam dininin temel gerekliliklerinden kabul edilen ve önemli bir dindarlık göstergesi olduğu düşünülen dinî pratiklerin yapılma oranı oldukça yüksek iken kimi kesimlerce din ile ilişkilendirilerek geleneksel olarak yapılagelen diğer birtakım pratiklerin ise oldukça düşük bir görünürlüğü bulunmaktadır.

Katılımcıların yine görece genç ve eğitim seviyesi yüksek bir grup olmasına da bağlı olarak ilk dönem sekülerleşme tartışmalarında dinin karşısına konumlandırılan bilimin, bu araştırma bağlamında dindar çevrelerce inançları ile çatışmayan hatta aksine dindarlıklarını artıran bir unsur olarak algılanması dikkat çekmektedir.

Özellikle katılımcıların birtakım meselelere karşı tutumları ve bazı dinî tartışmalara farklı yaklaşımlarının raporlandığı 3. bölümdeki bulgular; kadınların daha geleneksel bir din anlayışına sahip olduğuna, erkeklerin ise geleneğin dışında kalan alternatif dinî perspektiflere ve yorumlara katılımının daha yüksek olduğuna işaret etmektedir. Bu bağlamda peygamber algısı, Kur'an'a tarihselci yaklaşım gibi son dönemde

dindarlar arasında çokça gündem olan tartışmalar ile ilgili alternatif yorumlara katılım genel olarak düşük olmakla beraber erkeklerin bu perspektiflere daha açık olduğu söylenbilir. Benzer bir durum resmî nikahın dinî nikah, verginin zekât yerine geçmesi gibi dine modern yaklaşımlarda da görülmektedir. Yine inancın kıyafete yansıtılması, içkili davetlere katılım ya da yılbaşı kutlamaları gibi dindarlığın şekilsel boyutu ve gündelik pratiklerdeki yansımalarına bakıldığında, kadınların dindarlığının günlük yaşantıda da daha görünür olduğu aşıkardır. Dinin toplumsal ilişkilerdeki görünürlüğüne bakıldığında ise katılımcıların dinî yaklaşımlarını sosyal ilişkilerine aktif olarak yansıtmaya ortalamasının çok yüksek olmadığı ancak literatürdeki vekil dindarlık meselesine karşılık gelen "çevremde dindar insanların olması beni iyi hissettirir" değişkenine katılım oranının yüksek olduğu görülmektedir.

Bireylerin genel dindarlık düzeyi, sekülerleşme eğilimleri, farklı din algıları ve bunu sosyal yaşamlarına aktarımlarına odaklanan bu raporda, değişkenlerin ilgili ortalama ve oranları cinsiyet ve eğitim durumuna göre incelenmiştir. Araştırma, günümüzde dönüşen dinî pratikler üzerinden bireylerin sekülerleşme eğilimlerini ölçme ve değerlendirme amacıyla yapılmış olup modern dünyanın bu yüzyılda yeniden nasıl anlamlandırıldığını görmeye odaklanmıştır. Bu çalışmanın daha kapsamlı ve demografik olarak daha çeşitli bir örneklem üzerinde yürütülecek ileriki çalışmalar için iyi bir prototip örneği olması amaçlanmıştır.

Notlar:

Notlar:

Notlar:

Handwriting practice lines consisting of 20 horizontal dotted lines.

